

ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ Γ΄ ΤΑΞΗΣ ΗΜΕΡΗΣΙΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

A.1.

Με αυτά λοιπόν τα μέσα εφοδιασμένοι οι άνθρωποι κατοικούσαν στην αρχή διασκορπισμένοι, όμως δεν υπήρχαν πόλεις· αφανίζονταν λοιπόν από τα θηρία, επειδή ήταν από κάθε πλευρά λιγότερο δυνατοί από αυτά και επειδή οι τεχνικές γνώσεις ήταν καλός βοηθός τους βέβαια για ανεύρεση τροφής, όμως ήταν ανεπαρκείς στον πόλεμο με τα θηρία - γιατί δεν είχαν ακόμη την τέχνη για την οργάνωση πολιτείας, της οποίας μέρος είναι η πολεμική τέχνη- επομένως επιζητούσαν να συγκεντρώνονται και να εξασφαλίζουν τη σωτηρία τους χτίζοντας πόλεις· όποτε λοιπόν συγκεντρώνονταν, αδικούσαν ο ένας τον άλλο, επειδή δεν είχαν την πολιτική τέχνη, ώστε πάλι διασκορπισμένοι καταστρέφονταν.

Ο Δίας λοιπόν, επειδή ανησύχησε για το γένος μας μήπως χαθεί ολότελα, στέλνει τον Ερμή στους ανθρώπους, να τους φέρει τη δικαιοσύνη και το σεβασμό, για να εξασφαλίζουν αυτά τάξη στις πόλεις και να αποτελούν δεσμούς, που θα ενώνουν τους ανθρώπους με φιλία.

B.1.

Ο Προμηθέας έκλεψε από τον Ήφαιστο και την Αθηνά τις τεχνικές γνώσεις και τη φωτιά (*την ἔντεχνον σοφίαν σύν πυρί*) και τα δώρισε στους ανθρώπους. Με αυτόν τον τρόπο ο άνθρωπος πήρε μερίδιο στη θεϊκή φύση, αφού απέκτησε αυτά τα θεϊκά στοιχεία (*θείας μετέσχε μοίρας*) και έτσι δημιουργήθηκε ένα είδος συγγένειας του με τους θεούς (δεν πρόκειται βέβαια για «συγγένεια» στην κυριολεξία, δηλαδή για κοινή καταγωγή, αλλά για «πνευματική» ή για «πολιτισμική» συγγένεια - αν μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε τις λέξεις αυτές).

Το παραπάνω λοιπόν μερίδιο είναι θεϊκό, επειδή α) η φωτιά και οι τεχνικές γνώσεις ανήκαν στους θεούς και μόνο αυτοί τα χρησιμοποιούσαν και β) οι άνθρωποι τα απέκτησαν με παρέμβαση θεϊκή, του Προμηθέα. γ) γιατί, επιτρέποντας στον άνθρωπο να αναπτύξει πολιτισμό, του επέτρεψε κατά συνέπεια να αναγνωρίσει την ύπαρξη των θεών. Η πρώτη, με την έννοια της κορυφαίας, και άμεση συνέπεια του δώρου της φωτιάς, σύμφωνα με τον Πρωταγόρα, είναι ακριβώς η εμφάνιση της θρησκείας.

Η φωτιά αλλά και οι τεχνικές γνώσεις, η «έντεχνος σοφία», επέτρεψαν στον άνθρωπο να δημιουργήσει τεχνικό πολιτισμό, μεταβάλλοντας την όψη της φύσης, κατά κάποιο τρόπο σαν δημιουργός-Θεός. Η μεταμορφωτική δύναμη του στοιχείου της φωτιάς θεωρούνταν αποκλειστικό κτήμα των Θεών, δηλαδή στοιχείο της Θεϊκής ουσίας και ένα από τα μυστικά της δύναμής τους. Η έννοια της φωτιάς ως δυναμογόνου φυσικού στοιχείου απασχολεί ήδη τον Ηράκλειτο (ἀείζων πῦρ).

B.2.

Οι φάσεις από τις οποίες διέρχεται η προσπάθεια των ανθρώπων να δημιουργήσουν πολιτικά οργανωμένες κοινωνίες μπορούν να αποδοθούν ως εξής:

Αρχικά οι άνθρωποι κατοικούσαν διασκορπισμένοι («ἄκουν σποράδην»). Κινδύνευαν όμως από τα θηρία, τα οποία δεν μπορούσαν να τα αντιμετωπίσουν («ἀπωλλύντο οὖν ὑπὸ τῶν θηρίων διὰ τό πανταχῆ αὐτῶν ἀσθενέστεροι εἶναι») λόγω:

α) της έλλειψης σωματικών δυνατοτήτων σε σχέση με αυτά,

β) της έλλειψης κοινωνικής και πολιτικής οργάνωσης, αλλά και της πολεμικής τέχνης, η οποία, σύμφωνα με τον Πρωταγόρα, αναπτύσσεται μόνο μέσα στο πλαίσιο μιας οργανωμένης κοινωνίας. Έτσι, λοιπόν, προκειμένου να αντιμετωπίσουν αυτούς τους κινδύνους, αναγκάζονται να συγκεντρωθούν και να συγκροτήσουν τις πρώτες μορφές κοινωνίας.

Στη συνέχεια του μύθου παρακολουθούμε τον Πρωταγόρα να παρουσιάζει τις θαυμαστές ανθρώπινες κατακτήσεις -παράγωγες της αξιοποίησης των τεχνικών γνώσεων και των πολυμορφικών εφαρμογών από τη χρήση της φωτιάς- να συμβαίνουν σε κατάσταση ακοινωνησίας, αγριότητας και αδυναμίας για οργανωμένη ζωή. Δεν είχαν την πολιτική τέχνη μέρος της οποίας ήταν η πολεμική («ἄτε οὐκ ἔχοντες την πολιτικὴν τέχνην»). Η πολεμική τέχνη αναπτύσσεται μόνο μέσα στο πλαίσιο μιας οργανωμένης κοινωνίας, γιατί εκεί παρουσιάζεται για πρώτη φορά η ανάγκη να υπερασπιστούν οι άνθρωποι τα υπάρχοντά τους και τα τεχνολογικά και πολιτισμικά επιτεύγματά τους (που αναφέραμε προηγουμένως) από κάθε είδους εξωτερικό εχθρό, εκδηλώνεται δηλαδή η συνείδηση του συνανήκειν και της συνυπευθυνότητας των μελών της οργανωμένης κοινωνίας.

Σε μια δεύτερη φάση «ἐζήτουν δὴ ἄθροίζεσθαι καὶ σώζεσθαι κτίζοντες πόλεις· ὅτ' οὖν ἄθροισθεῖεν», δηλαδή επιζητούσαν τη σωτηρία τους στην οργάνωση κοινωνιών. Ο

Πρωταγόρας κάνει λόγο για μια πρώτη εκδήλωση κοινωνικότητας, τάσης συνύπαρξης προς ένα σκοπό (σώζεσθαι = να προστατευθούν από τα άγρια θηρία) χωρίς όμως οργάνωση και αποκατάσταση λειτουργικών σχέσεων ανάμεσα στα μέλη αυτών των πρώτων κοινωνικών συσσωματώσεων, όπως φαίνεται από την επανάληψη του ρήματος άθροίζω.

Αποτέλεσμα της πρωτοκοινωνικής εκδήλωσης των ανθρώπων, δηλαδή της τυχαίας αθροιστικής συνύπαρξής τους, χωρίς εσωτερικούς δεσμούς και κανόνες που οριοθετούν την συμπεριφορά τους, ήταν η εμφάνιση πρόσθετου κινδύνου αφανισμού τους. Λόγω της έλλειψης πολιτικής οργάνωσης οι άνθρωποι άρχισαν να αδικούν ο ένας τον άλλον («ήδίκουν ἀλλήλους») και να αλληλοσκοτώνονται, με αποτέλεσμα να βρεθούν και πάλι στην ίδια χαοτική κατάσταση («ὥστε πάλιν σκεδαννύμενοι διεφθείροντο»). Γιατί η επιστροφή τους στη φύση τους εξέθετε στον θανάσιμο κίνδυνο των άγριων θηρίων, ενώ η συνύπαρξή τους στον κίνδυνο της αλληλοεξόντωσής τους. Το ανθρώπινο είδος, λοιπόν, πάλι αντιμέτωπο με την πρόκληση της επιβίωσής του.

Επειδή οι άνθρωποι αφανίζονταν είτε μεταξύ τους είτε από τα θηρία, σε μια τρίτη φάση ο Δίας άρχισε να ανησυχεί μήπως το ανθρώπινο είδος αφανιστεί ολότελα. Γι' αυτό, ως υπέρτατος ρυθμιστής των πάντων και πατέρας των ανθρώπων, αποφασίζει να σταματήσει τον αφανισμό τους και να τους σώσει. Έτσι, επεμβαίνει δυναμικά και τους στέλνει την *αἰδῶ καί την δίκην*, τα μέσα για την εξασφάλιση τάξης στο σύνολο και ομαλών σχέσεων ανάμεσα στα άτομα, ώστε να γίνει δυνατή η οργάνωση των κοινωνιών και να αναπτυχτεί παραπέρα ο πολιτισμός. («Ζεὺς οὖν δείσας περὶ τῷ γένει ἡμῶν μὴ ἀπόλοιτο πᾶν. Ἐρμῆν πέμπει ἄγοντα εἰς ἀνθρώπους αἰδῶ τε καὶ δίκην, ἵν' εἶεν πόλεων κόσμοι τε καὶ δεσμοὶ φιλίας συναγωγοί.»)

Χάρη στην αιδώ και στη δίκη εξασφαλίζεται η αρμονική συμβίωση μέσα στην πόλη, η συνοχή του συνόλου, η ισορροπία και η ευταξία («ἵν' εἶεν πόλεων κόσμοι τε καὶ δεσμοὶ φιλίας συναγωγοί»). Με αυτές αναπτύσσονται μεταξύ των ανθρώπων σχέσεις φιλίας, συνεργασίας, αλληλεγγύης και αλληλοσεβασμού. Ειδικότερα η αιδῶς οδηγεί σε ό,τι ονομάζεται «πόλεων κόσμοι», δηλαδή εμπνέει στους πολίτες κόσμια συμπεριφορά και συντελεί στην κατάκτηση της αυτονομίας τους, αναγκαία για την αρμονία της κοινωνίας. Η δίκη παραπέμπει στο «πόλεων δεσμοί», δηλαδή σε υπαγορεύσεις με τις οποίες οι πολίτες υποβάλλονται σε δεσμεύσεις της συμπεριφοράς τους, ώστε να επιβάλλεται η συνοχή της πολιτικής κοινωνίας. Η συμπληρωματική λειτουργία των δύο «δώρων» συνεπάγεται φιλίαν, που σημαίνει ηθική ενότητα της πολιτείας, σύμπνοια και ομόνοια των πολιτών, ώστε να συμβιώνουν αρμονικά.

Ο Δίας λοιπόν στέλνει τον Ερμή, τον αγγελιοφόρο των Θεών να μοιράσει τα δύο δώρα του στους ανθρώπους. Και ο Ερμής προβληματίζεται ως προς τον τρόπο με τον οποίο θα τα μοιράσει: έτσι, ρωτάει το Δία αν πρέπει να τα μοιράσει μόνο σε λίγους, όπως έχει γίνει στο παρελθόν με τις τέχνες, ή σε όλους τους ανθρώπους (Ερωτᾷ οὖν Ἑρμῆς Δία τίνα οὖν τρόπον δοίη δίκην καί αἰδῶ ἀνθρώποις: «Πότερον ὡς αἱ τέχναι νενέμνηται, οὕτω καί ταύτας νείμω;...νείμω;»). Γι' αυτό ο Δίας δίνει αυστηρή εντολή να μοιραστούν σε όλους γενικά τους ανθρώπους. («**Επί πάντας**», ἔφη ὁ Ζεὺς, «**καί πάντες μετεχόντων** ») Και στην εντολή του αυτή για την υποχρεωτική και καθολική συμμετοχή των ανθρώπων στην αιδώ και στη δίκη προσθέτει μίαν αιτιολόγηση -επιχείρημα και ένα σκληρότατο «νόμο».

Έτσι ο Πρωταγόρας με την καθολικότητα και την αναγκαιότητα της αιδούς και της δίκης προβαίνει στην ηθική θεμελίωση της πολιτικής αρετής, τέχνης απαραίτητης για τη δημιουργία πολιτικά οργανωμένων κοινωνιών.

B.3.

Σύμφωνα με το πρωτότυπο κείμενο ο Δίας δίνει αυστηρή εντολή να μοιραστούν σε όλους γενικά τους ανθρώπους. Και στην εντολή του αυτή για την υποχρεωτική και καθολική συμμετοχή των ανθρώπων στην αιδώ και στη δίκη προσθέτει μίαν αιτιολόγηση -επιχείρημα και ένα σκληρότατο «νόμο»: δεν είναι δυνατό να συγκροτηθούν πόλεις, αν δε συμμετέχουν όλοι στην αιδώ και στη δίκη (αυτές αποτελούν τις απαραίτητες προϋποθέσεις και τις βάσεις για τη συγκρότηση και τη διατήρηση των πόλεων).

Ο Δίας επισείει τη θανατική ποινή σ' εκείνον που δε θα είναι σε θέση να έχει μερίδιο στην αιδώ και στη δίκη, που δε θα μπορεί ή δε θα θέλει να ενταχτεί στο κοινωνικό σύστημα· και υπογραμμίζει την αυστηρότητα του νόμου τονίζοντας ότι ο ίδιος είναι εκείνος που τον επιβάλλει (*παρ' ἑμοῦ*) και προσθέτοντας μία παρομοίωση: όποιος δε θα έχει μερίδιο θα μοιάζει με αρρώστια της πόλης, θα είναι επικίνδυνος γι' αυτή και θα πρέπει να θανατωθεί για την εξυγίανσή της.

Είναι λοιπόν απόλυτη η θέση του Δία: όλοι, χωρίς καμιάν απολύτως εξαίρεση, πρέπει να συμμετέχουν στην αιδώ και στη δίκη· διαφορετικά, δεν είναι δυνατό να υπάρξουν πόλεις. Και με αυτή τη σκληρή εντολή κλείνει ο μύθος (*καί νόμον γε Θέος παρ' ἑμοῦ τόν μή δυνάμενον αἰδοῦς καί δίκης μετέχειν κτείνειν ὡς νόσον πόλεως.*)

Η αιδώς και η δίκη λοιπόν μοιράζονται σε όλους τους ανθρώπους, όμως αυτό δε σημαίνει και ότι τις κάνουν κτήμα τους όλοι, γιατί ενδέχεται να υπάρχουν κάποιοι που δε θέλουν (ή ίσως δεν μπορούν) να τις αποκτήσουν, παρόλο που τους

προσφέρονται υποχρεωτικά (αυτό υποδηλώνει η φράση *τόν μή μετέχοντα*). Έτσι, μπορούμε να εννοήσουμε ότι επαφίεται στην ελεύθερη βούληση του ανθρώπου να δεχτεί τα δώρα του Δία (που δεν είναι βέβαια έμφυτα) και ότι ίσως δεν αρκεί η προσφορά του Θεού, αλλά απαιτείται επιπλέον και εσωτερικός αγώνας και προσπάθεια του ανθρώπου για την κατάκτηση των δύο παραπάνω αξιών. Εξάλλου αυτό δέχεται και ο Πρωταγόρας, όταν υποστηρίζει ότι η πολιτική αρετή είναι διδακτή και όταν τη διδάσκει ο ίδιος στους νέους. Επομένως όλοι οι άνθρωποι έχουν τη δυνατότητα και την υποχρέωση να αποκτήσουν την *αἰδῶ* και τη *δίκη* (την πολιτική αρετή), όμως γι' αυτό χρειάζεται η διδασκαλία και η προσωπική τους προσπάθεια.

Παρόμοιες απόψεις διατυπώνονται και στο μεταφρασμένο απόσπασμα. Παρόλο που η καθολικότητα της αρετής αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση για τη συγκρότηση των πολιτικών κοινωνιών, μερικοί είναι ανεπίδεκτοι και αδυνατούν να οικειωθούν και στοιχειωδώς την αρετή και τα μέρη της. Αυτοί, λοιπόν, σύμφωνα με τα λεγόμενα του Πρωταγόρα, πρέπει να εκδιώκονται από την πόλη ή ακόμα και να θανατώνονται. Μάλιστα, η εξορία και η δήμευση της περιουσίας θεωρούνταν βαρύτερες ποινές, διότι οδηγούσαν στον συνεχή διασυρμό ολόκληρης της γενιάς. Εδώ παρατηρούμε ότι ο σοφιστής αναφέρει τις ποινές με ανιούσα κλιμάκωση και διαπιστώνουμε ότι η θανατική ποινή επιβάλλεται μόνο ως έσχατο μέσο τιμωρίας, όταν οι άλλες μορφές τιμωρίας δεν έχουν επιφέρει τα επιθυμητά αποτελέσματα και με σκοπό να διαφυλαχθεί η ισορροπία και η αρμονική συμβίωση μέσα στην πόλη.

B.4. Σ

Λ

Λ

Σ

Λ

B.5. λοχαγός: συναγωγή

ἀγαλλίασις: ἀγάλματα

θρέψις: τροφῆς

βαθμῖς: βωμούς

ἄφιξις: ἰκανή
ὀχυρός: εἶχον,
διάδημα: ὑποδέσεις
νεογνός: γένοιοντο

ὀλέθριος: ἀπώλλυντο
δεισιδαίμων: δείσας

Γ1. Ἐτσι λοιπόν εἶχαν τα πράγματα με τις ναυτικές δυνάμεις των Ελλήνων, ὅσα ἐγίναν τον παλαιότερο καιρό και αργότερα. Ωστόσο, μεγίστη δύναμη ἀπέκτησαν ὅσοι ἐστρεψαν την προσοχή τους στο ναυτικό και με την αὐξηση των ἐσόδων και με την κυριαρχία ἐπάνω στους ἄλλους· διότι ἐκαναν ἐπιδρομές στα νησιά, και τα υποδούλωναν, ἰδιαίτερα, ὅσοι δεν εἶχαν ἀρκετή γη. Πόλεμος, ὅμως, στην ξηρά τέτοιος ὥστε να ἀναδειχθεῖ ἀπὸ αὐτόν σημαντική στρατιωτική δύναμη δεν ἐγινε κανένας· ὅσοι ἐγίναν ἦταν ἀνάμεσα σε γείτονες, και ἐκστρατείες σε ξένες περιοχές, πολύ μακρινές ἀπὸ τον τόπο τους, για να υποτάξουν ἄλλους, δεν ἐπιχειροῦσαν οἱ Ἕλληνες. Δεν προσχωροῦσαν στις ἰσχυρότερες πόλεις ως υπήκοοί τους οὔτε πάλι ἐπιχειροῦσαν, ἐνωμένοι ως ἴσοι, κοινές ἐκστρατείες

Γ2. ἔσται

ἐλάττοσι

πρόσσωμεν

ἐπιπλεῖτε

κατεστράφθω

μάλα

διαρκές

ἐκδήμοις

οὐδεμιᾶς

ἐξελεθεῖν

Γ3. Τα ναυτικά : Υπ. Ρ. «ἦν» (αττική σύνταξη)

αὐτοῖς: Αντικείμενο στο «προσσχόντες»

ἄλλων : ετερόπτωτος προσδιορισμός, γεν. αντικειμενική στο «ἀρχῆ»

ἐπί καταστροφῆ : εμπρόθετος σκοπού στο «οὐκ ἐξῆσαν»

ὑπήκοοι: Επ. Κατηγορούμενο τρόπου στο «οὐ ξυνειστήκεσαν»

Γ4. ἅπαντες γινώσκουσι ὅτι ἰσχύν δε περιεποιήσαντο ὅμως οὐκ ἐλαχίστην οἱ προσσχόντες αὐτοῖς.

ἅπαντες γινώσκουσι ἰσχύν δε περιεποιησάμενους ὅμως οὐκ ἐλαχίστην τοὺς προσσχόντας αὐτοῖς.

ἅπαντες γινώσκουσι ἰσχύν δε περιεποιήσασθαι ὅμως οὐκ ἐλαχίστην τοὺς προσσχόντας αὐτοῖς.

Επιμέλεια: Καρανίκα Βασιλική,

Ρούβαλη Μαρία,

Ευθυμίου Βίκυ